

W.I. Lenin De Marxistische Leer.

www.MinisterieVanPropaganda.org

Het *marxisme* is een stelsel van opvattingen en de leer van Marx. Hij was de voortzetter en de geniale voltooiër van de drie voornaamste geestelijke stromingen van de 19de eeuw, welke afkomstig waren uit de drie meest ontwikkelde landen ter wereld: de klassieke Duitse filosofie, de klassieke Engelse politieke economie en het Franse socialisme in samenhang met de Franse revolutionaire theorieën in het algemeen. De opmerkelijke consequentie en volledigheid van zijn opvattingen, die zelfs door zijn tegenstanders worden erkend, opvattingen, die in hun alomvattendheid het moderne materialisme en het moderne wetenschappelijke socialisme als theorie en programma van de arbeidersbeweging in alle beschaafde landen ter wereld vormen, dwingen ons de uiteenzetting van de hoofdinhoud van het marxisme en van de economische leer van Marx in te leiden met een kort overzicht van zijn wereldbeschouwing in het algemeen.

1. HET FILOSOFISCHE MATERIALISME.

Reeds in de jaren 1844 en 1845, toen zijn opvattingen vaste vorm hadden gekregen, was Marx materialist, meer bepaald aanhanger van Ludwig Feuerbach, die hij alleen later zwak vond op één punt, dat zijn materialisme niet consequent en alzijdig genoeg was. Marx zag de wereldhistorische en 'baanbrekende' betekenis van Feuerbach juist in het resoluut breken met idealisme van Hegel en in het verkondigen van het materialisme, dat reeds in de 18de eeuw, meer bepaald in Frankrijk, 'niet alleen een strijd betekende tegen de bestaande politieke instellingen en tegen de bestaande religie en theologie, maar ook... tegen elke metafysica' (1)(2).

'Voor Hegel' schreef Marx, 'is het denkproces, dat hij onder de naam idee zelfs in een zelfstandig subject verandert, de demiurg'(3) 'van het werkelijke... Bij mij is omgekeerd het ideële niets anders dan het in het hoofd van de mens overgeplaatste en omgevormde materiële'(4). In volledige overeenstemming met deze materialistische filosofie van Marx schreef F. Engels, die hem in zijn 'Anti-Dühring' uiteenzette — Marx had het manuscript van dit werk doorgenomen — 'De eenheid van de wereld bestaat niet in haar zijn... De werkelijke eenheid van de wereld bestaat in haar stoffelijkheid en deze is bewezen... door een lange moeizame ontwikkeling van de filosofie en van de natuurwetenschap... Beweging is de bestaansvorm van materie. Nooit en nergens bestond of kan materie bestaan zonder beweging... Materie zonder beweging is even ondenkbaar als beweging zonder materie... Als men de vraag stelt,... wat denken en bewustzijn dan wel zijn en wat de oorsprong ervan is, komt men tot de bevinding, dat het producten zijn van de menselijke hersenen en dat de mens zelf een natuurproduct is, dat zich in en met zijn omgeving heeft ontwikkeld, het is hierbij vanzelfsprekend, dat de producten van de menselijke hersenen, die toch ook natuurproducten zijn, niet in tegenstelling staan tot het overige natuurverband, maar daarmee in overeenstemming zijn.'

'Hegel was idealist, d.w.z. voor hem golden de gedachten in zijn hoofd niet als min of meer abstracte afbeeldingen'(5) 'van de reële dingen en gebeurtenissen, maar omgekeerd golden voor hem de dingen en hun ontwikkeling alleen als de verwerkelijkte afbeeldingen van de ergens voor het wereldbestaan aanwezige "Idee".' In zijn werk 'Ludwig Feuerbach', waarin Engels zijn opvattingen en die van Marx betreffende de filosofie van Feuerbach uiteenzet en dat Engels pas uitgaf nadat hij hun gezamenlijke oude manuscript uit de jaren 1844-1845 over Hegel, Feuerbach en de materialistische opvatting van de geschiedenis opnieuw doorgenomen had, schrijft Engels:

'De grote, fundamentele vraag van iedere, en in het bijzonder van de nieuwere filosofie, is de vraag naar de verhouding van denken en zijn..., van geest en natuur... wat is het oorspronkelijke, de geest of de natuur?... Al naar gelang deze vraag op deze of gene wijze beantwoord werd, splitsten de filosofen zich in twee grote kampen. Wie vasthield aan de oorspronkelijkheid van de geest tegenover de natuur, wie dus uiteindelijk de een of andere scheppingsdaad van de wereld aannam,... behoorde tot het kamp van het idealisme. Wie de natuur als het oorspronkelijke beschouwde, behoorde tot de verschillende scholen van het materialisme.'

Elke andere toepassing van de begrippen idealisme en materialisme (in filosofische betekenis) sticht alleen maar verwarring. Marx wees niet alleen het idealisme, dat altijd op een of andere manier met religie verbonden was, met kracht van de hand, maar ook het tot nu toe nog zeer verbreide standpunt van Hume, Kant, het agnosticisme, criticisme, positivisme in hun verschillende vormen; een filosofie van dat soort was voor hem een 'reactionair toegeven aan het idealisme' en in het beste geval een 'beschamende manier om het materialisme, dat openlijk werd ontkend, via een achterdeurtje weer binnen te laten'. Zie met betrekking tot dit probleem, naast de genoemde geschriften van Engels en Marx ook de brief van Marx aan Engels van 12 december 1866, waarin Marx constateert, dat de bekende natuurkundige T.

Huxley 'materialistischer' naar voren kwam dan hij wilde toe geven: 'Zolang we reëel denken en waarnemen, kunnen we ons op geen enkele manier losmaken van het materialisme'; tegelijk verwijt Marx hem dat hij een 'achterdeurtje' voor het agnosticisme, het humeïsme (David Hume, filosoof) had opengelaten.

Speciaal dient gewezen op de opvatting van Marx met betrekking tussen de verhouding tussen vrijheid en noodzakelijkheid: 'Blind kan de noodzakelijkheid slechts genoemd worden voor zover ze niet erkend wordt... Vrijheid is het erkennen van de noodzakelijkheid'(6) = erkenning van de objectieve wetmatigheid van de natuur en van de dialectische verandering van de noodzakelijkheid in de vrijheid (7). De belangrijkste tekortkoming van het 'oude' materialisme, onder meer dan van Feuerbach (gezwegen van het 'vulgaire' materialisme van Büchner, Vogt en Moleschot), was volgens Marx en Engels dat dit een 'overwegend mechanistisch' materialisme was, dat geen rekening hield met de jongste verworvenheden van de scheikunde en de biologie, in onze tijd zou daaraan nog moeten worden toegevoegd: van de elektrische theorie van de materie; dat het oude materialisme niet historisch, niet dialectisch was(8) en het standpunt van de evolutie niet consequent en alzijdig naar voor bracht; dat het 'menselijke wezen' als een abstractie en niet als 'geheel van' (concreet-historisch bepaalde) 'alle maatschappelijke verhoudingen' werd opgevat en de wereld dus alleen 'geïnterpreteerd' werd, terwijl het erop aankwam hem te 'veranderen', d.w.z. men begreep de betekenis van de 'revolutionaire, praktische activiteit' niet.

2. DE DIALECTIEK.

Marx en Engels beschouwden Hegels dialectiek als de meest alzijdige, invloedrijkste, meest diepgaande ontwikkelingsleer en de grootste verworvenheid van de klassieke Duitse filosofie. Elke andere formulering van het ontwikkelingsprincipe, van de evolutie, vonden ze eenzijdig en arm van inhoud, en een verdraaiing en misvorming van de werkelijke gang (vaak in sprongen, met catastrofes en revoluties) van de ontwikkeling van de natuur en van de maatschappij. 'Marx en ik waren zowat de enigen die de bewuste dialectiek probeerden te redden'(9) 'om haar over te brengen naar de materialistische opvatting van natuur en geschiedenis'. 'De natuur is een bevestiging van de dialectiek en het is juist de moderne natuurwetenschap die aantoont dat deze bevestiging zeer rijk is' (geschreven vóór de ontdekking van radium, van de elektronen en van de omzetting van de elementen enz.) 'en dagelijks een massa nieuw materiaal oplevert en dus bewijst, dat het in de natuur uiteindelijk dialectisch en niet metafysisch toegaat...'

'De grote grondgedachte,' schrijft Engels, 'dat de wereld niet samengesteld is uit gereed zijnde, voltooide voorwerpen, maar een geheel van processen vormt, waarin de voorwerpen, die onveranderlijk lijken, net als de gedachtenafbeeldingen ervan in het hoofd, de begrippen, voortdurend in een staat van verandering verkeren, nu opkomen dan weer verdwijnen — deze grondgedachte is sinds Hegel zozeer gemeengoed van het algemene bewustzijn geworden, dat nauwelijks nog iemand haar in deze algemene vorm zal betwisten. Maar haar in woorden erkennen en haar in elk afzonderlijk geval en op elk onderzoeksterrein toepassen, zijn twee verschillende dingen.'

'Voor de dialectische filosofie is niets eens en voorgoed vastgesteld, niets absoluuts of heiligs. Op alles en aan alles ziet ze het stempel van de onvermijdelijke vergankelijkheid en voor haar beslist alleen een ononderbroken proces van worden en vergaan, van oneindige stijging van laag naar hoog. Zij zelf is slechts een eenvoudige weerspiegeling van dit proces in het denken van de mens'.

Daarom is dialectiek volgens Marx 'de wetenschap van de algemene bewegingswetten, zowel van de uiterlijke wereld als van het menselijke denken.'

Het is deze revolutionaire zijde van Hegels filosofie die Marx heeft overgenomen en verder ontwikkeld. Het dialectische materialisme 'heeft geen behoefte meer aan een filosofie die boven de andere wetenschappen staat'.

Wat van de tot op heden bestaande filosofie overblijft is 'de leer van het denken van zijn wetten: de formele logica en de dialectiek'. Volgens Marx, en ook volgens Hegel, omvat de dialectiek ook wat tegenwoordig kennisleer, gnoseologie wordt genoemd, die haar object evenzeer historisch moet zien, want ze onderzoekt het ontstaan en de ontwikkeling van de kennis, de overgang van het *niet*-kennen naar het kennen en dit veralgemeent. In onze tijd is de idee van de ontwikkeling, van de evolutie zo goed als volledig in het maatschappelijk bewustzijn opgenomen, maar langs andere wegen dan via de filosofie van Hegel.

Deze idee is echter in de formulering van Marx en Engels, die daarbij uitgingen van Hegel, veel al omvattender en inhoudsrijker dan de gangbare evolutiegedachte. Een ontwikkeling die de reeds doorlopen fasen om zo te zeggen nog eens doorloopt, maar dan anders, op een hoger niveau (10), een ontwikkeling die niet rechtlijnig, maar als het ware spiraalvormig verloopt; een sprongsgewijze ontwikkeling, met catastrofes van revolutionair karakter; innerlijke ontwikkelingsimpulsen, die opgewekt werden door tegenstelling, botsing van diverse krachten en tendensen, welke op een gegeven lichaam inwerken of binnen de grenzen van een gegeven verschijnsel of van een gegeven maatschappij actief zijn; wederzijdse afhankelijkheid en de engste, onverbreekelijke samenhang van alle zijden van elk fenomeen (11), een samenhang waaruit één wetmatig wereldproces van de beweging voortkomt — dit zijn enkele kenmerken

van de dialectiek als ontwikkelingsleer die inhoudsrijker is (in vergelijking met de gebruikelijke)(12).

3. DE MATERIALISTISCHE OPVATTING VAN DE GESCHIEDENIS.

Het bewustzijn van de inconsequentie, onvolkomenheid en eenzijdigheid van het oude materialisme bracht Marx tot overtuiging van de noodzaak 'de maatschappijwetenschap... in overeenstemming te brengen met de materialistische basis en ze daarop volgens deze grondslag te reconstrueren'. Waar het materialisme over het algemeen het bewustzijn uit het zijn verklaart, en niet andersom, eiste het materialisme toegepast op het maatschappelijk leven van de mensheid, een verklaring van het *maatschappelijk* bewustzijn uit het *maatschappelijk* zijn. 'De technologie', aldus Marx in Het Kapitaal, deel 1, 'legt de actieve houding bloot van de mens tegenover de natuur, het directe productieproces van zijn leven, en daardoor van zijn maatschappelijke levensvoorwaarden en van de daaruit voortkomende geestelijke voorstellingen.'

Afgerond formuleert Marx de basisstellingen van het materialisme in zijn uitbreiding tot de mensenmaatschappij en haar geschiedenis, in het voorwoord tot zijn 'Zür Kritik der politischen Ökonomie' als volgt:

'In de maatschappelijke productie van het leven gaan de mensen bepaalde, noodzakelijke, van hun wil onafhankelijke verhoudingen aan, productieverhoudingen, die aan een bepaalde graad van ontwikkeling van hun materiële productiekrachten beantwoorden.

Het geheel van deze productieverhoudingen maakt de economische structuur uit van de maatschappij, de reële basis waarop de juridische en politieke bovenbouw berusten en waaraan bepaalde maatschappelijke bewustzijnsvormen beantwoorden. De productiewijze van het materiële leven bepaalt het sociale, politieke en geestelijke levensproces in het algemeen. Niet het bewustzijn van de mensen bepaalt hun zijn, maar omgekeerd, het maatschappelijke zijn bepaalt hun bewustzijn. Op een bepaald ontwikkelingsniveau komen de materiële productiekrachten van de maatschappij in tegenspraak met de bestaande productieverhoudingen of, wat slechts een juridische uitdrukking van hetzelfde is, met de eigendomsverhoudingen, waarbinnen ze zich tot nog toe hadden ontwikkeld. Deze verhoudingen worden van ontwikkelingsvormen van de productiekrachten tot hun boeien. Een tijdperk van sociale revoluties vangt aan. Met de verandering van de economische basis heeft een min of meer snelle ommekeer plaats in de hele enorme bovenbouw. Bij de beoordeling van zulke omwentelingen moet steeds een onderscheid gemaakt worden tussen het materiële, natuurwetenschappelijk precies te constateren omwenteling in de economische productievoorwaarden en de juridische, politieke, religieuze, artistieke of filosofische, in het kort ideologische vormen, waarin de mensen zich bewust worden van dit conflict en ertegen vechten.

Evenals een individu niet beoordeeld kan worden op grond van wat het van zichzelf denkt, zo kan zo'n tijdperk van omwentelingen ook niet beoordeeld worden uit het bewustzijn ervan, het bewustzijn moet eerder verklaard worden uit de tegenstellingen in het materiële leven, uit het aanwezige conflict tussen maatschappelijke productiekrachten en de productieverhoudingen... In grote trekken kan men de Aziatische, de antieke, feodale en moderne burgerlijke productiewijzen progressieve tijdperken van de economische maatschappelijke formatie noemen.' (13)

De ontdekking van het materialistische begrip van de geschiedenis, of beter, de consequente voortzetting, uitbreiding van het materialisme tot het terrein van de maatschappelijke verschijnselen, heeft de twee belangrijkste gebreken van de vroegere geschiedenistheorieën uit de weg geruimd. Deze theorieën hadden vooreerst in het beste geval alleen de ideële motieven van het historisch handelen van de mensen, als object van hun observaties, waarbij niet gezocht werd naar de wortels van deze verhoudingen op een bepaalde trap van de ontwikkeling van de materiële productie; ten tweede lieten alle vroegere theorieën juist het handelen van de bevolking *massa's* buiten beschouwing, terwijl het historische materialisme het voor de eerste maal mogelijk maakte met

natuurhistorische precisie de maatschappelijke levensvoorwaarden van de massa's en van de veranderingen van deze voorwaarden te onderzoeken.

De 'sociologie' en de geschiedschrijving hadden vóór Marx in het *beste* geval slechts een opeenhoping geleverd van fragmentair verzamelde, onverwerkte feitenmaterialen en een schildering van bepaalde zijden van het historisch proces.

Het marxisme bereidde een weg voor tot alomvattend, alzijdig onderzoek van het proces van het ontstaan, ontwikkeling en verval van de economische maatschappijformaties, omdat het de *totaliteit* van alle met elkaar in strijd zijnde tendensen onderzocht, deze herleidde tot precies te omlijnen levens- en productieverhoudingen *der klassen* in de maatschappij, subjectivisme en willekeur bij de keuze en interpretatie van de afzonderlijke 'heersende' ideeën elimineerde en de *wortels* van alle ideeën en stromingen zonder uitzondering op het gegeven peil van de materiële productiekrachten blootlegde.

De mensen maken hun eigen geschiedenis; wat echter de motieven van de mensen, meer bepaald, van de massa's bepaalde, wat de botsingen van met elkaar in strijd zijnde ideeën en strevingen veroorzaakt, hoe het totaal van al deze botsingen van de gehele massa van de mensenmaatschappij is, welke de objectieve productievoorwaarden van het materiële leven zijn, die de basis vormen voor het hele historische handelen van de mensen, welke de aard van de ontwikkelingswet van deze voorwaarden is — op al deze problemen wees Marx uitdrukkelijk en hij duidde aldus de weg aan van het wetenschappelijk onderzoek van de geschiedenis als van een in de enorme veelzijdigheid en tegenstrijdigheid één geheel vormend wetmatig proces.

4. DE KLASSENSTRIJD.

Het zijn algemeen bekende feiten dat de strevingen van bepaalde leden van een maatschappij in strijd zijn met de strevingen van andere leden, dat het maatschappelijk leven vol tegenstellingen is, dat de geschiedenis ons de strijd tussen volkeren en maatschappijen en de strijd binnen volkeren en maatschappijen toont en bovendien ook de afwisseling van perioden van revolutie en reactie, van vrede en oorlog, van stagnatie en snelle vooruitgang of verval. Het marxisme gaf ons de leidraad, die ons in staat stelt in dit schijnbare labyrint en de chaos een wetmatigheid te ontdekken, nl. de theorie van de klassenstrijd. Slechts door een onderzoek van het geheel van strevingen van alle leden van een maatschappij of van een aantal maatschappijen kan het resultaat van deze strevingen wetenschappelijk bepaald worden. De bron van de tegengestelde strevingen is het verschil in positie en levensomstandigheden van de *klassen* waarin elke maatschappij verdeeld is.

‘De geschiedenis van elke tot nog toe bestaande maatschappij’ schrijft Marx in ‘Het Communistisch Manifest’ (14), ‘is de geschiedenis van de klassenstrijd. Vrije en slaaf, patriciër en plebejer, baron en lijfeigene, gildemeester en gezel, kortom: onderdrukkers en onderdrukten stonden in voortdurende tegenstelling tot elkaar, voerden een onafgebroken, nu eens bedekte, dan weer openlijke strijd, een strijd die telkenmale eindigde met een revolutionaire omvorming van de gehele maatschappij of met de gemeenschappelijke ondergang der strijdende klassen... De moderne burgerlijke maatschappij, uit de ondergang der feodale maatschappij voortgekomen, heeft de klassentegenstellingen niet opgeheven. Zij heeft slechts nieuwe klassen, nieuwe voorwaarden van onderdrukking, nieuwe vormen van strijd in de plaats van de oude gesteld.

Maar ons tijdperk, het tijdperk van de bourgeoisie, kenmerkt zich hierdoor dat het de klassentegenstellingen heeft vereenvoudigd. Meer en meer splitst zich de gehele maatschappij in twee grote vijandelijke kampen, in twee grote rechtstreeks tegenover elkaar staande klassen: bourgeoisie en proletariaat.’

Sinds de grote Franse Revolutie heeft de geschiedenis van Europa in een aantal landen deze reële achtergrond van de gebeurtenissen, de klassenstrijd bijzonder aanschouwelijk geïllustreerd. En reeds de periode van de Restauratie in Frankrijk bracht een aantal geschiedkundigen naar voren (15), die bij het generaliseren van de gebeurtenissen de klassenstrijd als sleutel voor het begrijpen van de hele Franse geschiedenis wel moesten erkennen. Maar het jongste tijdperk van de volledige overwinning van de bourgeoisie, van de representatieve lichamen, van uitgebreid (zo nog niet algemeen) kiesrecht, van goedkope dagbladers die tot de massa's doordringt, enz. Het tijdperk van machtige en nog aangroeiende arbeiders- en ondernemersbonden enz., heeft nog duidelijker (16) de klassenstrijd als motor van de gebeurtenissen bewezen.

Volgend citaat uit het ‘Communistisch Manifest’ van Marx laat zien, welke eisen Marx aan de maatschappijwetenschap stelde met betrekking tot een objectieve analyse van de positie van elke klasse in de moderne maatschappij in verband met de analyse van de ontwikkelingsvoorwaarden van elke klasse: ‘Van alle klassen, die heden ten dage tegenover de bourgeoisie staan, is slechts het proletariaat een werkelijk revolutionaire klasse. De overige klassen raken in verval en gaan ten onder met de grootindustrie, het proletariaat is er het hoogsteigen product van. De middenstanden, de kleine industrieel, de kleine koopman, de handwerksman, de boer, zij allen strijden tegen de bourgeoisie om hun bestaan als middenstand voor ondergang te behoeden. Zij zijn dus niet revolutionair, maar conservatief. Erger nog, zij zijn reactionair, want zij trachten het rad der geschiedenis terug te draaien. Zijn ze revolutionair, dan zijn ze het met het oog op de hun wachtende overgang naar het proletariaat; dan verdedigen zij niet hun tegenwoordige, maar hun toekomstige belangen, dan verlaten zij hun eigen standpunt om zich op dat van het proletariaat te stellen.’

Marx geeft in een aantal historische geschriften prachtige en diepgaande voorbeelden van materialistische geschiedschrijving, van analyse van de positie van *elke* klasse afzonderlijk, en soms van meerdere groepen of lagen binnen de klasse, en hij toont overduidelijk aan, hoe en waarom 'elke klassenstrijd een politieke strijd' is. Het aangehaalde citaat toont, welk gecompliceerd net van maatschappelijke verhoudingen en *overgangsetappen* van de ene klasse naar de andere, van verleden naar toekomst Marx analyseert om de balans van de historische ontwikkeling op te maken.

De grondigste meest omvattende en gedetailleerde bevestiging en toepassing van de theorie van Marx is zijn economische leer.

DE ECONOMISCHE LEER VAN MARX.

‘Het uiteindelijk doel van dit werk’, zegt Marx in het voorwoord tot ‘Het Kapitaal’, ‘is de economische bewegingswet van de moderne maatschappij bloot te leggen’, d.w.z. van de kapitalistische burgerlijke maatschappij. Het onderzoek van de productieverhoudingen van de historisch bepaalde maatschappij in hun ontstaan, ontwikkeling en verval — dat is de inhoud van de economische leer van Marx. In de kapitalistische maatschappij is de *warenproductie* overheersend, daarom begint Marx zijn analyse bij de waar.

1. DE WAARDE.

Een waar is een voorwerp, dat een bepaalde menselijke behoefte bevredigt; in de tweede plaats is het een ding dat tegen een ander ding kan geruild worden. Het nut van het ding maat het tot *gebruikswaarde*. De ruilwaarde (of gewoonweg waarde) is vooreerst de verhouding, de proportie waarin een bepaald aantal gebruikswaarden van de ene soort geruild kan worden tegen een bepaald aantal gebruikswaarden van een andere soort. De dagelijkse ervaring toont aan dat miljoenen en miljarden dergelijke ruiltransacties alle, zelfs de meest uiteenlopende en met elkaar onvergelykbare gebruikswaarden voortdurend aan elkaar gelijkstellen. Wat hebben deze uiteenlopende dingen, die in een bepaald systeem van maatschappelijke verhoudingen voortdurend aan elkaar gelijkgesteld worden, eigenlijk met elkaar gemeen?

Ze hebben met elkaar gemeen dat ze *arbeidsproducten* zijn. Door de ruil van producten stellen de mensen de meest verschillende soorten arbeid aan elkaar gelijk. Warenproductie is een systeem van maatschappelijke verhoudingen, waarbij afzonderlijke producenten verschillende producten voortbrengen (de maatschappelijke arbeidsverdeling) en al die producten bij het ruilen aan elkaar gelijk stellen. Alle waren hebben dus met elkaar gemeen dat ze geen concrete arbeid van een bepaalde tak van de productie zijn, niet de arbeid van een bepaalde soort, maar abstracte menselijke arbeid, kortom menselijke arbeid. De totale arbeidskracht van een maatschappij, in de vorm van de som van alle warenwaarden, blijft dezelfde menselijke arbeidskracht: miljarden ruiltransacties bewijzen dit. Elke waar is daarom alleen een bepaald deeltje van de *maatschappelijk noodzakelijke* arbeidstijd.

De grootte van de waarde wordt bepaald door de hoeveelheid maatschappelijk noodzakelijke arbeid, van de voor de productie van die waar, van de gegeven gebruikswaarde, maatschappelijk noodzakelijke arbeidstijd. 'Door hun verschillende producten bij het ruilen als waarden aan elkaar gelijk te stellen, stellen de mensen hun verschillende soorten arbeid als menselijke arbeid aan elkaar gelijk. Ze zijn zich daar niet van bewust, maar ze handelen zo.' (17).

De waarde is een verhouding tussen twee personen, zoals een oud econoom zei; alleen had hij er aan moeten toe voegen: een verhouding die verborgen zit onder een zakelijk omhulsel. Alleen vanuit het standpunt van het systeem van de maatschappelijke productie-verhoudingen van een bepaalde historische maatschappijvorm, welke verhoudingen tot uiting komen in het miljarden keer herhaalde massaverschijnsel van de ruil, is het wezen van de waarde te begrijpen.

Als waarden zijn alle waren slechts een bepaalde hoeveelheid gestolde arbeidstijd. Na het tweeledige karakter van de in de waren belichaamde arbeid grondig te hebben geanalyseerd, begint Marx met de analyse van de *waardevorm* en het geld. Zijn hoofdtak is nu de *oorsprong* van de geldvorm van de waarde na te gaan, het *historisch proces* van de ontwikkeling van de ruil te onderzoeken, te beginnen met afzonderlijke, toevallige ruiltransacties (18); tot aan de algemene waardevorm, waarbij een aantal verschillende waren tegen dezelfde waar geruild worden, en tot de geldvorm als waarde, waarbij goud fungeert als zo'n waar, het algemene equivalent.

Geld als hoogste product van de ontwikkeling van de ruil en van de warenproductie, versluiert het maatschappelijke karakter van de verschillende vormen van privé-arbeid, en de maatschappelijke samenhang tussen de individuele producenten, die door de markt verenigd zijn.

Marx onderwerpt de diverse functies van geld aan een uiterst grondig onderzoek, en ook hier (19) moet in het bijzonder opgemerkt worden, dat de abstracte en schijnbaar soms zuiver deductieve vorm van uitleggen in realiteit een gigantisch feitenmateriaal weergeeft over de geschiedenis van de ontwikkeling van de warenproductie. 'Geld veronderstelt een bepaalde graad van warenruil. De verschillende geldvormen — zij het een eenvoudig warenequivalent of betaalmiddel, een schat of wereldgeld — wijzen,

afhankelijk van de verschillende mate van toepassing van deze of gene functie, en van het relatieve overzicht van een daarvan, op zeer uiteenlopende trappen van het maatschappelijke productieproces.' (20)

2. DE MEERWAARDE.

Op een bepaalde trap van de ontwikkeling van de warenproductie wordt geld kapitaal. We hadden de formule van de warenomloop: W (waar) — G (geld) — W (waar), d.w.z. verkoop van een waar voor de aankoop van een andere. De algemene formule van het kapitaal is nu omgekeerd: G — W — G, d.w.z. kopen om te verkopen (met winst). De toename van de oorspronkelijke hoeveelheid geld in omloop noemt Marx de meerwaarde. Het feit van deze 'toename' van het geld in de kapitalistische omloop is algemeen bekend. Precies deze 'toename' maakt het geld tot *kapitaal*, dat een bijzondere, historische bepaalde maatschappelijke productieverhouding is. De meerwaarde kan niet voortkomen uit de warenomloop, aangezien deze alleen de ruil van equivalenten kent, en ook niet uit de prijsverhoging, aangezien de wederzijdse verliezen en winsten van kopers en verkopers in evenwicht zou zijn, terwijl het precies over een massaal, gemiddeld, maatschappelijk verschijnsel gaat en niet over een individueel verschijnsel.

Om meerwaarde te bekomen, 'moet de geldbezitter op de markt een waar weten te vinden, waar van verbruikswaarde de eigenaardige eigenschap heeft bron van waarde te zijn', zo'n waar dus, waarvan het verbruiksproces tegelijk een proces van het scheppen van waarde is. En er bestaat zo'n waar. Het is de arbeidskracht van de mens. Het verbruik ervan is de arbeid en de arbeid creëert waarde. De geldbezitter koopt de arbeidskracht tegen haar waarde, die zoals elke andere warenwaarde bepaald wordt door de maatschappelijk-noodzakelijke arbeidstijd die nodig is voor haar vervaardiging (21). Als hij de arbeidskracht heeft gekocht, heeft de geldbezitter het recht deze te verbruiken, d.w.z. te dwingen een ganse dag, bv. 12 uur, te werken. Intussen scheidt de arbeider in 6 uur ('noodzakelijke' arbeidstijd) een product dat zijn onderhoud dekt, en in de 6 volgende uren ('meer' arbeidstijd) creëert hij een door de kapitalist niet betaald 'meerproduct' of meerwaarde. Bijgevolg moeten in het kapitaal, vanuit het standpunt van het productieproces, twee delen onderscheiden worden: het vaste kapitaal, dat uitgegeven wordt voor productiemiddelen (machines, werktuigen, grondstoffen, enz.) en waarvan de waarde (onmiddellijk of in gedeelten) onveranderd overgaat in het afgewerkte product, en het tijdelijk kapitaal, dat uitgegeven wordt voor arbeidskrachten. De waarde van dit kapitaal is niet onveranderlijk, ze neemt toe in het arbeidsproces door schepping van meerwaarde.

Om dus de graad van uitbuiting van de arbeidskracht door het kapitaal weer te geven moet de meerwaarde niet vergeleken worden met het ganse kapitaal, maar alleen met het veranderlijke kapitaal. De meerwaardevoet, zoals Marx deze verhouding noemt, is in ons voorbeeld 6/6, d.w.z. 100%.

De historische voorwaarde voor de opkomst van het kapitaal is ten eerste het ophopen van een bepaalde som geld in de handen van afzonderlijke personen bij een relatief hoog peil van de ontwikkeling van de warenproductie in het algemeen en ten tweede, de aanwezigheid van een 'vrije' arbeider, in dubbele zin — als vrij van elke druk of beperking op de verkoop van zijn arbeidskracht en vrij van grond en van productiemiddelen in het algemeen, een bedrijfsloze arbeider, een arbeider — 'proletariër' die alleen kan bestaan door de verkoop van zijn arbeidskracht.

Het verhogen van de meerwaarde is mogelijk op twee manieren: door de verlenging van de arbeidsdag ('absolute meerwaarde') en door het verkorten van de noodzakelijke arbeidsdag ('relatieve meerwaarde'). Bij de analyse van de eerste methode schetst Marx het grandioos beeld van de strijd van de arbeidersklasse voor het verkorten van de arbeidsdag en van de tussenkomst van de staatsmacht voor de verlenging van de arbeidsdag (14e-17de eeuw) en voor het verkorten ervan (de fabriekswetgeving van de 19de eeuw). Sinds de publicatie van 'Het Kapitaal' leverde de geschiedenis van de arbeidersbeweging in alle geciviliseerde landen ter wereld vele duizenden nieuwe feiten, die dit beeld illustreren.

Bij de analyse van de productie van de relatieve meerwaarde onderzoekt Marx de drie voornaamste historische stadia van verhoging van de arbeidsproductiviteit door het kapitalisme: 1) de eenvoudige coöperatie; 2) de arbeidsverdeling en de manufactuur; 3) machinerie en de zware industrie. Hoe diepgaand de fundamentele, typische kenmerken van de kapitalistische ontwikkeling hier door Marx worden blootgelegd, blijkt onder andere daaruit, dat de onderzoeken van de zogenaamde ambachtsnijverheid in Rusland zeer rijk materiaal opleveren om de eerste twee van genoemde drie stadia te illustreren. Het revolutionerend effect van de zware machine-industrie, zoals die door Marx in 1867 werd beschreven, openbaarde zich in de loop van de daarop volgende halve eeuw in een reeks 'nieuwe' landen (Rusland, Japan, e.a.).

Noten:

- 1) in de betekenis van ‘dronken speculatie’ in tegenstelling tot ‘nuchtere filosofie’.
- 2) ‘Die Heilige Familie’, in de ‘Literarischer Nachlass’.
- 3) de schepper, voortbrenger.
- 4) Het Kapitaal, deel 1, nawoord in de tweede uitgave.
- 5) Abbilder, Engels spreekt soms van ‘afdruk’.
- 6) Engels in de ‘Anti-Dühring’.
- 7) tegelijk met de verandering van het niet herkende, doch kenbare ‘Ding an sich’ in een ‘Ding für uns’, van het wezen der dingen in de ‘verschijnselen’.
- 8) metafysisch in de zin van antidialectisch.
- 9) van de vernietiging door het idealisme en dus ook van het hegelianisme.
- 10) ‘negatie van de negatie’.
- 11) waarbij de geschiedenis telkens nieuwe kanten blootlegt.
- 12) Zie ook de brief van Marx aan Engels van 8 januari 1868 waarin hij spot met Steuns ‘houten trichotomieën’, waarvan een verwarren met de materialistische dialectiek pure onzin is.
- 13) Zie ook de korte formulering van Marx in zijn brief aan Engels van 7 juli 1866: ‘Onze theorie van het bepalen van de arbeidsorganisatie vanuit de productiemiddelen’.
- 14) met uitzondering van de geschiedenis van de oer gemeenschappen, voegt Engels daar later aan toe.
- 15) Thierry, Guizot, Mignet, Thiers.
- 16) zij het soms in al te eenzijdige, ‘vreedzame’, ‘constitutionele’ vorm.
- 17) K. Marx, Het Kapitaal, deel 1, p. 24.
- 18) ‘eenvoudige, individuele of toevallige waardevorm’: een gegeven hoeveelheid van een waar wordt tegen een gegeven hoeveelheid van een andere waar geruild.
- 19) net als in alle hoofdstukken van ‘Het Kapitaal’, dl. 1.
- 20) ‘Het Kapitaal’, deel 1.
- 21) d.w.z. door de waarde van het onderhoud van de arbeider en zijn gezin.

Bron: PSL